

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING YOSH VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI HAMDA MANTIQUIY FIKRLASH RIVOJINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Xudoyberdiyeva Laylo Sanjar qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

@laylosanjarovna@gmail.com

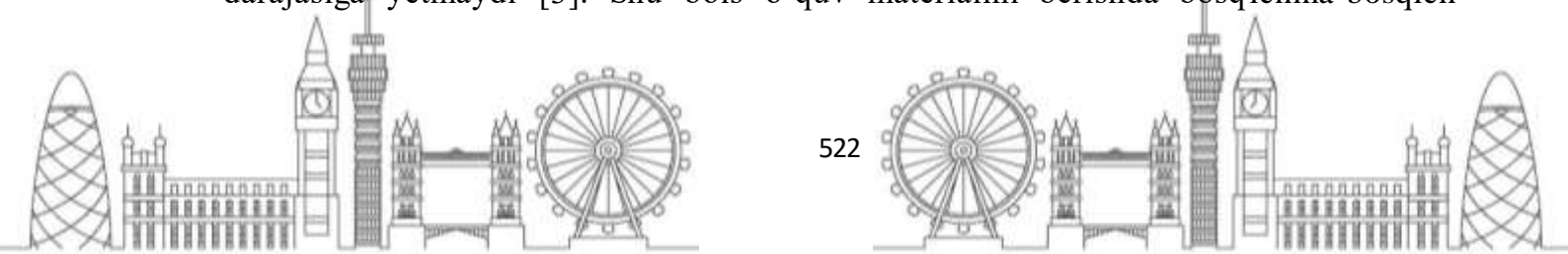
Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarining yosh va psixologik rivojlanish xususiyatlari hamda mantiqiy fikrlash jarayonining shakllanish mexanizmlari tizimli va konseptual tahlil qilinadi. Kichik maktab yoshida tafakkur operatsiyalarining strukturaviy murakkablashuvi hamda ularning ta'lim jarayonidagi integrativ namoyon bo'lishi ilmiy asosda yoritiladi. Mantiqiy fikrlashni shakllantirishning psixologik determinantlari, didaktik shart-sharoitlari va metodologik asoslari izchil tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *yosh davri psixologiyasi, tafakkur operatsiyalari, mantiqiy fikrlash, bilish jarayoni, refleksiya, pedagogik texnologiya, interfaol metod.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ayniqsa, mantiqiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirish ustuvor yo'nalish sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida mustaqil fikrlovchi, ongli qaror qabul qila oladigan shaxsni tarbiyalash zarurligi alohida ta'kidlanadi. Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standartida o'quvchilarda tahliliy, mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim mazmunining asosiy komponenti sifatida belgilangan. Pedagogika nazariyasida ta'lim shaxsning bilish faoliyatini tashkil etish orqali uning tafakkurini rivojlantirish jarayoni sifatida talqin qilinadi [6]. Shu sababli boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda mantiqiy fikrlash rivojining nazariy asoslarini aniqlash ilmiy jihatdan dolzarb masaladir. Boshlang'ich maktab yoshi (6–10 yosh) ontogenez jarayonining o'ziga xos, intensiv rivojlanish bosqichi bo'lib, bu davrda bolaning bilish jarayonlari, emotsional-irodaviy sohasi hamda shaxs sifatleri tizimli ravishda shakllanadi. Ushbu davrni ilmiy jihatdan tahlil qilishda yosh davrlar psixologiyasi konsepsiyalari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinfi o'quvchilarida sezgi va idrok jarayonlari hali konkret obrazlarga tayangan holda namoyon bo'ladi. Ular abstrakt tushunchalarga nisbatan aniq, ko'rgazmali materialni tezroq qabul qiladilar. Shu sababli ta'lim jarayonida ko'rgazmalilik tamoyili ustuvor metodik ahamiyat kasb etadi. E.G'. G'oziyev ta'kidlaganidek, kichik maktab yoshida idrok jarayoni asta-sekin maqsadga yo'naltirilgan, tahliliy xarakter kasb eta boshlaydi, biroq hali to'laqonli abstrakt tafakkur darajasiga yetmaydi [3]. Shu bois o'quv materialini berishda bosqichma-bosqich

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

umumlashtirish va mantiqiy bog‘lanishlarni ochib berish zarur. Diqqat jarayoni dastlab ixtiyorsiz xarakterda bo‘lib, o‘yin va qiziqarli faoliyat orqali faollashadi. Ta‘lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish diqqatning ixtiyoriy shakliga o‘tishini tezlashtiradi. R.J. Ishmuhamedov interfaol metodlarning bilish jarayonlarini faollashtirishdagi o‘rnini alohida qayd etadi [2].

Xotira jarayoni bu yoshda asosan mexanik eslab qolishdan mantiqiy eslab qolishga o‘tish bosqichida turadi. Mazmuniy bog‘lanishlar asosida o‘zlashtirilgan bilim mustahkamroq saqlanadi. Shuning uchun ta‘lim mazmuni o‘zaro bog‘liq, tizimli tuzilmada berilishi lozim.

B.R. Qodirovning yosh davrlar psixologiyasiga oid qarashlariga ko‘ra, kichik maktab yoshida tafakkur konkret-amaliy bosqichdan mantiqiy-operatsion bosqichga o‘tish jarayonini boshdan kechiradi [5]. O‘quvchi asta-sekin sabab-oqibat aloqalarini anglash, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egallaydi. Z.T. Nishonova kichik maktab yoshidagi tafakkur jarayonini “tizimlashuv bosqichi” deb baholab, bu davrda bilimlar o‘zaro aloqador tizimga keltirilishini ta‘kidlaydi [4]. Mazkur jarayon mantiqiy fikrlash rivojining asosiy psixologik mexanizmi hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining emotsional sohasida ijtimoiy baholashga sezgirlik kuchli bo‘ladi. Ustozning bahosi, rag‘batlantirishi yoki tanbehi bolaning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabatini belgilaydi. Shuning uchun pedagogik jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv muhimdir. M.X. To‘xtaxodjayeve ta‘lim jarayonida motivatsiyani shakllantirishni pedagogik faoliyatning markaziy komponenti sifatida ko‘rsatadi [6]. O‘quv motivining barqarorlashuvi esa mantiqiy fikrlash faoliyatining ichki rag‘batini kuchaytiradi.

Mantiqiy fikrlash – bu tafakkurning tushunchalar, hukmlar va xulosalar orqali izchil, dalillangan va asosli tarzda namoyon bo‘lishidir. U bilish jarayonining yuqori bosqichi bo‘lib, analiz, sintez, taqqoslash, abstraksiyalash, umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalarni o‘z ichiga oladi.

E.G‘. G‘oziyev tafakkurni “voqealikni umumlashgan va bilvosita aks ettirish jarayoni” sifatida izohlaydi [3]. Ushbu jarayon mantiqiy tuzilmalarga asoslangandagina ilmiy xarakter kasb etadi.

Mantiqiy fikrlash quyidagi operatsiyalar majmui asosida shakllanadi:

- Analiz – predmetni tarkibiy qismlarga ajratadi;
- Sintez – ajratilgan qismlarni yaxlit tizimga birlashtiradi;
- Taqqoslash – o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlaydi;
- Abstraksiyalash – ikkilamchi belgilarni chetga surib, muhim jihatni ajratadi;
- Umumlashtirish – umumiy xususiyat asosida xulosa chiqaradi.

N.X. Avliyoqulov ta‘lim texnologiyalarida aynan shu operatsiyalarni rivojlantiruvchi topshiriqlar tizimini yaratish zarurligini qayd etadi [1].

Interfaol metodlar o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol subyektga aylantiradi. R.J. Ishmuhamedov ta‘kidlaganidek, “aqliy hujum”, “klaster”, “insert”, “munozara” kabi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

metodlar tafakkurning mantiqiy strukturasi mustahkamlaydi [2]. Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida M. Mahmudov ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi [7]. Kompetensiyaviy model mantiqiy fikrlashni amaliy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini nazarda tutadi.

N.X. Avliyoqulov pedagogik texnologiyani maqsad, mazmun, metod va natijaning uzviy bog'liqligiga asoslangan tizim sifatida talqin etadi [1]. Mazkur tizimda mantiqiy fikrlashni shakllantirish: muammoli vaziyat yaratish; savol-javob asosida izlanish; mustaqil xulosa chiqarish; refleksiya tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

M.X. To'xtaxodjaye va ta'lim mazmunini ilmiylik, tizimlilik va izchillik tamoyillari asosida qurish zarurligini ko'rsatadi [6]. Mazkur tamoyillar mantiqiy tafakkur rivojining didaktik shartlari hisoblanadi. Ta'lim mazmuni o'zaro bog'liq tushunchalar tizimida berilgandagina o'quvchi bilimni strukturalashtira oladi. Bu esa tafakkurning mantiqiy izchilligini ta'minlaydi. Z.T. Nishonova kichik maktab yoshida refleksiv fikrlash elementlari shakllana boshlashini qayd etadi [4]. O'quvchining o'z fikrini tahlil qilishi, xatolarini anglab, tuzatishga intilishi mantiqiy tafakkurning yuqori darajasini bildiradi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv: individual qobiliyatlarni hisobga olish; differensial topshiriqlar; ijobiy baholash tizimi orqali amalga oshiriladi.

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari mantiqiy fikrlash rivoji uchun tabiiy zamin yaratadi. Biroq mazkur jarayon spontan emas, balki maqsadga yo'naltirilgan pedagogik ta'sir, tizimli metodik yondashuv va normativ-huquqiy asoslar bilan mustahkamlangan ta'lim jarayonida samarali kechadi. Mantiqiy fikrlashni shakllantirish — bu faqat aqliy operatsiyalarni rivojlantirish emas, balki shaxsning intellektual madaniyatini shakllantirish jarayonidir.

Xulosa

Boshlang'ich maktab yoshi mantiqiy fikrlashning asosiy strukturaviy komponentlari shakllanadigan davrdir. Yosh va psixologik xususiyatlarni chuqur hisobga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni tafakkur operatsiyalarining izchil rivojlanishiga xizmat qiladi. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar asosida tashkil etilgan ta'lim o'quvchilarning mustaqil, mantiqiy va reflektiv fikrlashini shakllantiradi. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avliyoqulov N.X. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Ishmuhamedov R.J. Ta'limda interfaol metodlar. – Toshkent.
3. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

4. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent.
5. Qodirov B.R. Yosh davrlar psixologiyasi. – Toshkent.
6. To‘xtaxodjayeva M.X. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent.
7. Mahmudov M. Ta’limni modernizatsiyalash asoslari. – Toshkent.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
9. Boshlang‘ich ta’lim Davlat ta’lim standarti. – Toshkent.

